

TARİH METODOLOJİSİ ÇALIŞMALARINA BİR KATKI: MICHAEL POSTAN VE TARİHÇİLİK ANLAYIŞI

Barış ÇATAL

Özet: Michael Postan Türkiye’de pek tanınmasa da tarihçiliğin iki alanında etkili olmuş bir kişiliktir. Bunlardan ilki doğrudan uzmanlık alanı olan Orta Çağ Avrupası, diğeri ise tarih metodolojisi alanıdır. Metodoloji alanındaki perspektifi John Tosh ve Peter Burke gibi tarihçiler tarafından paylaşılmıştır. Diğer taraftan Eric Hobsbawm, Postan’ı eski Marksist tarihçiler arasında değerlendirirken, Harvey J. Kaye, Postan’ın çalışmalarını Marksist olmasa bile materyalist bulur. Yine Eric Hobsbawm Cambridge’te kendilerinde *Annales* üzerinden bir farkındalık yaratılmasını, *Annales*’ten haberdar olmalarını Postan’a bağlar. Michael Postan, çevirisi sunulan makalesinde tarihsel olguların bir seçime göre yapıldığını belirtir. Diğer yandan tarihçinin yaptığı kurguyu da önemsemektedir. Aynı makalede Postan tarih teorisi alanındaki kimi sorunların, araştırma yöntemleri üzerinden aşılabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Michael Postan, tarih yazımı, John Tosh, Peter Burke, Eric Hobsbawm, Harvey J. Kaye, Ortodoks Marksist tarihçiler, Ernst Breisach, tarihsel olgu, tarihsel kurgu.

A Contribution to the Historical Methodology: Michael Postan and His Historiography

Abstract: Michael Postan, although unknown to historical circles of Turkey, has played at least two important roles in the area of the historiography. First has been in his profession of medieval European history, while the other has been in the realm of historical methodology. His historiographic perspective is supported by historians such as John Tosh and Peter Burke. Eric Hobsbawm assesses Postan as an orthodox Marxist historian, while Harvey J. Kaye assesses his studies as not exactly Marxist, but materialistic. Moreover, Hobsbawm again gives the credit of being informed of the *Annales* and thus gaining a due awareness in their Cambridge years to Postan. Michael Postan, in his translated article, asserts that the historical phenomena are the results of a selection; moreover, he regards the constructive contribution of the historian as equally important. In the same article, Postan claims that certain problems of historiography can be overcome by means of utilizing certain research methods.

Key words: Michael Postan, historiography, John Tosh, Peter Burke, Eric Hobsbawm, Harvey J. Kaye, Orthodox Marxist historians, Ernst Breisach, historical phenomenon, historical construction.

Bu çalışmada Michael Postan'ın *Fact and Relevance: Essays on Historical Method* (Gerçek ve Anlamlılık: Tarihsel Metot Üzerine Makaleler) kitabından (Postan, 1971) "History and the social sciences" başlıklı makalesinin (Postan, 1971, ss. 15-21) çevirisi sunulacak ve bu çeviri üzerinden Postan'ın tarihçiliği anlaşılmasına, tarihe ilişkin yaklaşımı irdelenmeye çalışılacaktır.

Postan, 1898'de Rusya'da doğdu ve 1981'de Londra'da öldü. Bolşevik Devrimi sonrasında SSCB'den ayrılarak Londra'ya yerleşti. 1937'de Cambridge Üniversitesi'ne ekonomi tarihi profesörü olarak atandı. Asıl tanınmışlığını buradaki çalışmalarına borçludur. Kendisinin uzmanlık alanı Orta Çağ Avrupası ekonomik tarihidir.

Ancak Postan, yalnızca uzmanlık alanı olan Orta Çağ Avrupası ile ilgilenmiyordu. Genel olarak tarih yazıcılığı, sosyal bilimler-tarih ilişkisi, tarih metodolojisi gibi meseleler üzerine de kafa yormuştur. Özellikle tarihsel metodolojiye dair literatür kitaplarında Postan'ın ismi ve çalışmaları zikredilmektedir. Örneğin John Tosh kitabının (Tosh, 2005) "Tarihsel Bilginin Sınırları" başlıklı bölümünde (Tosh, 2005, ss. 121-141), Postan'ın, bu çalışmanın sonunda kitabının bir bölümünün çevirisi bulunan eserinden yararlanmaktadır. Burada Tosh, tarihçinin ilgilendiği tarihsel olguların bir seçime göre yapıldığını belirlerken, bu seçimin ardındaki saikleri anlamaya çalışır. Bunu anlamak için başvurduğu isim ise Postan'dır. Bu konuda Postan şunları söylemektedir:

Tarihsel olgular, hatta tarihçiler arasında keskinliği kuşku götürmez sayılanlar, bütünüyle tarihçinin kurgusuna bağlıdır. Geçmişteki olayların, tarihsel araştırmanın yapıldığı sırada araştırmacının kafasını en çok meşgul eden düşüncelerle uyuşma hâlindeki görünümüdür yani (Tosh, 2005, s. 128).

Burada bir taraftan Postan'ın tarihsel olguların seçimine ilişkin yaklaşımını anlamak, bir taraftan da tarihçinin yaptığı kurguya bir değer atfetmesini görmek mümkündür. Postan'ın tarihçinin yaptığı kurguya verdiği önem, çevirisi yapılan makalede de apaçık görülmektedir. Postan, makalesinde bunu, şu şekilde ifade eder:

Ama tarihsel bir çalışmayı öğrenciye "ilginç" kılan şey, "somutluğu" değişmeyen kurgusal doğasıdır. Nerede tarif edilirse edilsin olayın "somutluğu" kurgusal değil de gerçekse, açıklama entelektüellere olan çekiciliğini kaybeder. Genel bir ifade kullanmak gerekirse "önerisel olmaktan çıkar"; daha da eksiksiz söylemek gerekirse "bilim olmaktan çıkar" (Postan, 1971, s. 20).

Tosh'un aynı çalışmasında Postan'dan yararlandığı bir başka bölüm "Tarih ve Teori" başlığını taşır (Tosh, 2005, ss. 142-168). Burada Tosh tarihçilerin niçin teoriden uzak durduklarını ve bu konuya dair muhafazakârlıklarını anlamaya

çalışır. Bunu yaparken de Postan'ın, çevirisi yapılan makalesine başvurur. Postan bu konuyu şu şekilde dile getirir:

Sonunda önemsiz ayrıntılara eleştirel gözle yaklaşmak, seçme işinde etkili bir faktör olmuştur. Şimdi de ihtiyatlı ve sebatkâr yapıda kişileri tarihe çekmektedir, ama bunların mutlaka teorik senteze yatkın olması gerekmez (Postan, 1971, s. 16).

Görüleceği gibi Postan burada, teori alanındaki “aksayan” noktalara, tarihçilerin araştırma yöntemleri üzerinden hareketle bir “müdahaleyi” gündeme getirmektedir. Dolayısıyla, aslında gözlerde çok da büyütülen teorik alandaki kimi sorunların, araştırma yöntemleri üzerinden aşılabileceğini ortaya koymaktadır.

Çalışmasında Postan'dan yararlanan bir başka tarihçi Peter Burke'tür. Peter Burke de kitabında (Burke, 2005) tarihle toplumsal kuram arasındaki bağıntıları gündeme getirirken Postan'a başvurur. Burke, kitabında, “Toplumsal Kuram ve Toplumsal Değişim” başlığı altında (Burke, 2005, ss. 127-162) hem kuramla hem de tarihle ilişkili olarak gördüğü altı monografiyi ele alır. Ele alınan monografilerden biri de Emmanuel Le Roy Ladurie'nin Langudeoc köylüleri (Le Roy Ladurie, 1966) üzerine olanıdır. İşte tam da burada Postan gündeme gelir. Çünkü Postan da uzmanlık alanı olan Orta Çağ Avrupası'na dair, özellikle Orta Çağ İngilteresi üzerine yaptığı çalışmada (Postan, 1972), tıpkı Le Roy Ladurie'nin vardığı sonuçlarda olduğu gibi endüstri öncesi toplumlarda en önemli toplumsal değişme etkeninin nüfusun artması veya azalması olduğu (Burke, 2005, s. 151) fikrine ulaşmıştı.

Postan'ın ismine çalışmasında değinen diğer bir tarihçi de Eric Hobsbawm'dır. Hobsbawm, ilgili çalışmasında (Hobsbawm, 1999), Postan'ı, Marx'ın ismini dünyanın gözü önünde tutan eski-Marksist tarihçiler arasında sayar (Hobsbawm, 1999, s. 258). Yine Hobsbawm, aynı çalışmasındaki “Britanya Tarihi ve Annales: Bir Not” başlıklı makalesinde (Hobsbawm, 1999, ss. 273-282), Postan'ı şu şekilde hatırladığını anlatır:

Peter Burke, *Annales* ekolü ile belli başlı Fransız tarihçilerinin İngiltere'de geç fark edildiğini söylerken bence durumu biraz abartmaktadır. Bazılarımız, en azından Cambridge'teki tarihçiler, *Annales*'i okuma tavsiyelerini daha 1930'lu yıllarda almıştık. Dahası Marc Bloch geldiği ve Cambridge'te bir konferans verdiği zaman (bu büyük anı hâlâ şimdi olmuş gibi hatırlayabiliyorum.), bize sanırım oldukça yerinde bir saptamayla yaşayan en büyük Orta Çağ uzmanı olarak takdim edilmişti. Bunun nedeni herhâlde özellikle yerel bir fenomene, o zamanlar iktisadi tarih kürsüsünün başında olan ve olağandışı kozmopolit sempaticileri ve derin bilgisiyle tanınan Michael Postan'ın Cambridge'teki varlığına bağlıydı (Hobsbawm, 1999, ss. 274-275).

Postan'ın Marksizmle ilişkisinin altını çizen, yalnızca Hobsbawm değildir. Harvey J. Kaye de İngiliz Marksist tarihçileri ele aldığı kitabında (Kaye, 2009) Postan'a yer verir. Kaye kitabının Rodney Hilton üzerine ayırdığı ve "Feodalizm ve İngiliz Köylülüğü Üzerine Rodney Hilton" başlıklı bölümünde (Kaye, 2009, ss. 107-139), Hilton'ın Orta Çağ feodalizmi analizini daha iyi anlamak için birkaç Orta Çağ tarihçisinden yararlanıyor. Bunlardan biri de Postan'dır. Kaye burada Postan hakkında şunları söylüyor:

M.M. Postan son döneminde geniş bir şekilde, Orta Çağ toplumu ve iktisadi tarihi, özellikle İngiliz tarım toplumu tarihi üzerine yazdı. *Essays on Medieval Agriculture and General Problems of the Medieval Economy* kitabındaki çalışmaların yazarı olarak, örneğin "The Economic Foundations of Medieval Economy" (1950), "The Chronology of Labour Services" (1937) ve "The Charters of the Villeins" (1960) ve *The Medieval Economy and Society (of England)* adlı çalışmalarında, araştırmalarının büyük bölümünde 'köylülüğe dayalı ekonomi' üzerine odaklanmıştır. Postan'ın, feodal toplumun "asıl itici unsuru"nu ele aldığı, Orta Çağ'da gelişme teorisi özel bir öneme sahiptir. Postan'ın feodal toplumun "temel itici gücü" olarak bilinen bu teorisi, Marksist olmasa bile materyalist bir teoridir (Kaye, 2009, ss. 114-115).

Diğer taraftan Ernst Breisach da tarih yazımı üzerine kaleme aldığı hacimli kitabında (Breisach, 2012) Postan'ın ismini zikreder. Postan, Breisach'ın kitabındaki "Panekonomik Modelin Etkisini Yitirisi" başlığında (Breisach, 2012, ss. 437-451), iktisadi tarih 1929 Ekonomik Krizi sonrasında yeniden biçimlenirken İngiltere'de bu alanın geleneksel araştırma metotlarını özenle uygulayanlardan biri arasında sayılır. Nitekim Breisach kitabının sonuna koyduğu kaynak dizininde (Breisach, 2012, ss. 523-556), Postan'ın, bu makalenin sonunda bir bölümünün çevirisini paylaştığımız kitabını (M.M. Postan, *Fact and Relevance, Essays on Historical Method*, Cambridge, 1971) salık verir.

Sonuç olarak şu söylenebilir: Postan'ın kitabının bir bölümü üzerinden yapılan bu değerlendirme ve çeviri çalışması, Hobsbawm'ın ve Kaye'in, Postan'ın Marksist olduğuna dair tespitleri için zayıf kalmaktadır. Postan, böyle bir eğilimi varsa bile, en azından çevirisi yapılan bu makalede bunun ipuçlarını pek vermez. Dolayısıyla bu tespiti doğrulamak için Postan'ın, özellikle kendi uzmanlık alanına dönük çalışmalarının incelenmesi gereklidir.

Yine de bütün bunlar, Postan'ın kendi çağı içinde öncü diyebileceğimiz çalışmalar ortaya koyduğu gerçeğini değiştirmez. Özellikle tarihsel metodolojinin, çoğunlukla ikinci plana atıldığı tarih yazıcılığında, kendisinin bu konu üzerine kafa yorması; kafa yormaktan da öteye gidip bu konuda makaleler kaleme alması onun ayırıcı bir özelliği olarak karşımıza çıkar.

Kaynakça

- Breisach, E. (2012). *Tarihyazını* (H. Kocaoluk, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Burke, P. (2005). *Tarih ve Toplumsal Kuram* (M. Tunçay, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Hobsbawm, E. (1999). *Tarih Üzerine* (O. Akinhay, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Kaye, H. J. (2009). *İngiliz Marksist Tarihçiler* (A. Köse, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Le Roy Ladurie, E. (1966). *Les paysans de Languedoc*. Paris: Sevpen.
- Postan, M.M. (1971). *Fact and Relevance: Essays on Historical Method*. London: Cambridge University Press.
- Postan, M.M. (1972). *The Medieval Economy and Society: An Economic History of Britain 1100-1500*. London: Univesity of California Press.
- Tosh, J. (2005). *Tarihin Peşinde: Modern Tarih Çalışmasında Hedefler, Yöntemler ve Yeni Doğrultular* (Ö. Arıkan, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

EK.**SOSYAL BİLİMLER VE TARİH¹****I**

Sosyal bilimlerde tarihin yeri, tarihçilerde, diğer sosyal bilimcilere nazaran çok daha şüpheci bir şekilde ortaya çıktı. İkincisi, tanınmak için gerçekten çabaladı ve burada tarih kadar antropoloji ve istatistiki sosyolojiden de bahsetmek gerekliydi. Onlar hâlen sosyal verilerin teorik manipülasyonu konusunda, ki onları kim topluyorsa onlardan bahsediyoruz; tarihçi, antropolog ve istatistik uzmanı, aynı fikirde olmayabilirler; veya sosyologların özel bir konu seçerek ve diğer sosyal bilimleri bir araya getirip koordine olarak gerçeklerden hareketle bir genelleme yapmalarının çok gerekli olup olmadığı gündeme getirilebilir. Fakat ihtiyaçlar ve teorik amaçlı tarihsel kanıtlar da dâhil olmak üzere, toplumsal kanıt ve istihdam olasılığı hakkında hiçbir anlaşmazlık yoktur.

Aşağı yukarı 50 ile 75 yıl önce bu bakış açısı, istisna olarak tarihçi için bile tartışmalı olarak ortaya çıkmadı. Tarih yazımının epik çağında, Avrupa tarih yazıcılığının ana çizgileri ilk defa çizilirken, en çok tarih uğruna çalışılıyordu. O sadece 19'uncu yüzyılda evrensel tarihsel kanunlara karşı bir tepki geliştirdi. Başlangıçta tepki isteksizdi. De Maistre veya Savigny gibi adamlar, tarihi Voltaire ve Montesquieu'den öğrendiklerinde daha da fazla kaygılandılar. Onlar 18'inci yüzyıl rasyonalistlerinden, onların tarihsel genellemelerinin tuhafılığı üzerindeki ısrarından, onların yerel ve geçici göreliliğinden farklıydılar. Fakat bu yüzyılda olduğu kadar görülen ve tarihçiler için gittikçe moda olan genellemelerden hoşlanmamayı ileri sürmek bile, belirli bir biçimde tarihsel bir onaylama oldu. Hoşnutsuzluğun bazılarının nedenleri, bilimin ilerlemesine olan felsefi tepkinin kaynağındaydı. Filozoflar, Kantçılardan yardım almışların arasındaki ayrımın saf ve pratik nedenine, bilimsel olmayan bilginin ele geçirilemez kalesine rağmen tarihin bakışını yaymayı başardılar. Fakat Yeni Kantçı felsefe modern tarih yazımındaki bilimsellik karşıtı tepkinin ne en önemli ne de tek kaynağıydı. Bizzat tarihsel çalışmanın kendisinin organik gelişmeleri çok daha önemliydi. İlk ustaların büyük başarısı üzerine, onların halefleri sadece düzeltme ve doğrulama görevi dışında, Avrupalı gelişmenin tüm ana hatlarını zorladılar. Yine ilk ustaların büyük başarısı, çalışan tarihçilerin tüm ilgisini eski genellemeler içindeki küçük hatalara yöneltmiştir. Sonunda önemsiz ayrıntılara eleştirel gözle yaklaşmak seçme işinde etkili bir faktör olmuştur. Şimdi de ihtiyatlı ve sebatkâr yapıda kişileri tarihe

¹ Bu bildiri, 1935'te Londra'daki Bedford Üniversitesi'nde sosyal bilimler üzerine bir konferansta okundu ve ilk kez *Sosyal Bilimler: Teori ve Öğretimle Olan İlişkileri, Londra, 1936* çalışmasında yayımlandı (M.M. Postan, *Fact and Relevance: Essays on Historical Method*, "History and the social sciences", Cambridge University Press, 1971, pp. 15-21).

çekmektedir, ama bunların mutlaka teorik senteze yatkın olması gerekmez. Elbette genellemeden hareket ivme kazandı. Ranke'nin ünlü formülasyonu, "gerçekte nasıl oldu"da olduğu gibi, onun anlayışının aynı döneminde, gerçekler hakkında daha fazlası bilinene kadar, genellenenin durdurulmasının daha fazlası mümkün değildi. Fakat bu, gittikçe tüm teorik ilgilerin reddinin simgesi hâline geldi. Günümüzde tarihçilerin istediği, önemsiz açıklamanın farklılığının üstesinden gelmekse de, genelde böyle yapmaları âdetten olmasına rağmen niyetlerini açıkça söyleyerek "gerçeklerle kendilerini sınırlarlar". Hangi gerçek çalışma olursa olsun, modern tarihin resmî programı kendi iyiliği için gerçekleri arar.

Hâlâ orada tarihçiler için, arşivcilerin çalışmalarının memnuniyeti ve onların çalışmalarının varlığının gerekçesi yeterli değildir. Bazıları onların konularına daha yüksek bir anlam vermeye çalışarak, bilim ötesi bir konuma yerleştirirler. Onlara göre tarih, duygusal ve sanatsal bir egzersiz, somut durumların sezgisel anlayışını veya bütün çağları amaçlar. Ama genel olarak hatta çalışan tarihçilerin ana konu üzerindeki amaçlarına yönelik dayatma başarısız oldu. Bir tarihçi için 'sanatsal' tarih, iyi yazılmış tarih anlamına gelir; 'bilimsel' tarihin doğru tarih anlamına gelmesi gibi - terimlerin amacı dışında kullanılarak modern tarih yazımının aydın devlete anlatılması/gösterilmesi yanlıştır.

II

Eğer tarih, günümüzde genel entelektüel hareket içinde yerini tekrar kazanacaksa, bir zamanlar sosyal genellemelerle olan bağlantısını yeniden kurmalıdır. Bazı bağlantılar daima mevcuttur. Sosyal olgular, tıpkı diğer olgular gibi, somut değildirler ve tamamen gerçek, nesnel varoluşlar içeren fenomenlerdir; fakat sadece "ilişki" gözlemcinin ilgilerine dayanan gerçekliğin görünüşüdür. Betimleyici tarihçiler, tıpkı gerçekliğin tüm gözlemcileri gibi, çoğu kez onu bilmeden, sadece bağlantılı yönlerin "seçili kısmı ile ilgilenirler". Sosyal bilimcilerden ayrıştıkları yer şurasıdır ki, seçtikleri bakış açıları sosyal bilimin problemleriyle değil de başka bir şeyle ilişkilidir ve çoğu kez "bu başka şeyler" 19'uncu yüzyıl tarihçilerinin teorik ilgileri tarafından sağlanır. Modern anayasa tarihinin temelleri atıldığında, modern anayasa tarihçileri kralın sahip olduğu imtiyazlar, temsilî hükûmet, yasama usulü ile ilgili ufak ayrıntılarla meşguldüler ve hâlâ da zamanın siyaset felsefecilerinin ve devlet adamlarının dikkatini çeken bu politik sorunlara hizmet etmeye devam ederler. Modern ekonomi tarihçileri köylülerin aile durumları, loncalar, merkantilist siyaset ile ilgilendiler. 19'uncu yüzyılın ilk yarısının yasal ve ticari özgürlük problemleri ile meşguldüler. Siyasi tarihin somut ve net fenomenlerle en çok ilgilenen dallarında bile, biyografiler ve askerî eylemler, konuların seçimi hâlâ geçen yüzyılın siyasi ve teorik araştırmaları tarafından belirlenir. Yeni dersler öğretmeyi reddedersek tarih sadece eskileri tekrar eder.

III

Tarihi eski veya yeni bilimsel çıkarımlardan kurtarmak için, ideal tarihin sanat ya da etiğin bir dalı olarak tarihçilerin önüne konması çok yaygındır. Kendi başına ideal tarihin, bilimsel tarih iddialarını kabul etmesinden ziyade, sosyolojik genellemelerin tarihin bir sanat dalı olduğu iddiasını kabul etmesi gerekir. Fakat son dönem tartışmalarında özellikle Yeni Kantçı filozoflar arasındaki, tarihin bir sanat olduğunda ısrar etmek, onun bir bilim olmadığını söylemenin bir yolu olmuştur. Algnın spesifik formlarının bir aracı olarak tarihin misyonunu ortaya çıkarmayı denerken, filozoflar, onun sıradan akılcı ve pozitif bilgi nesnesi olamayacağını kanıtlamayı denemektedirler.

Amaç için gündeme getirilen tartışmalar, belki de burada eleştirilemeyecek veya ortaya konulamayacak kadar bilindikdir; çünkü çoğu, tarihin ötesinde sosyal bilimlerin bütün problemlerine ulaşır. Eğer bu tartışmalara burada yer verilecek olursa, bunun tek sebebi, tarihe özel bir vurgu ile yaklaşımları ve bazılarının tarihsel yöntemlerin gerçek tuhafliklarına temas etmeleri gerektiği içindir.

İki çeşit tartışma çok sık ortaya atılır: Birincisi çoğunlukla geçersizdir ve diğeri, şu an genel olarak kabul edilen eleştiriyi içinde barındırır. Geçersiz olan tartışma tarihsel olayların ‘tek ve tekrar edilemez’ yönünü ve olayların tarihsel tanımı ile genel kuralların bilimsel araştırması arasındaki zıtlığı vurgular. En basit şekli ile bu tartışma, tarihçilerin yaptıkları ile gerçekte yapmaları gereken şeyleri karıştırır. İleride tekrar bahsedileceği gibi, tarihçilerin benzersiz olaylarla olan meşguliyetleri çoğunlukla kurmacadır. Ama gerçek olsalar bile, tarihçilerin bu konu ile meşgul olmaları gerçeği, kendi başına tarihin varlığı ile ilgili bir şey olarak kanıtlanamaz. Tarihçilerin benzersiz olaylarla ilgilenmeleri gerçeği, tarihin başka bir yolla irdelenemeyeceği anlamına gelmez. Tabii ki tarihçilerin, tarihsel gerçeğin doğası olan benzer olaylarla ilgilenmeye zorlanmaları tartışılabilir. Ama ne kadar ilgili olsa da bu tartışma sonuçsuz ve daha idealist olmak gerekirse tutarsızdır. Sosyal deneyimin sadece benzersiz olayların birikimi olmadığı ve Spinoza’nın fiziksel gerçeklikle ilgili, olayların eşsiz ve tekrar edilemez olgusunun ünlü kanıtını tekrar etmeye gerek olmadığı anlaşılmıştır. Eğer fizikçiler doğadaki tekliği keşfetmeyi başarırlarsa, bu, en başında teklikten ve tekrar edilemezlikten genele ve tekrar edilene döndükleri içindir. Aynı şekilde sosyal bilimin ve tarihteki bilimsel genellenmenin olasılığı, fizikçiler gibi tarihçilerin de benzeri olmayanla çalışmalarına ve geneli araştırma ile yer değiştirmeye istekli olup olmadıklarına bağlıdır.

Daha ciddi ve geçerli olan eleştiri, sosyal deneyimin karmaşıklığı ve anlaşılmazlığı ile ilgili olandır. Burada vurgulanan zorluklar, epistemolojiden çok pratiktedir. Sosyoloğun soyutluk anlayışının, onun kendi dillerinden daha çok, ilkel ve sosyal olgularla bağı o kadar yakındır ki, bir fizikçi ile hayatı basit,

genelleştirilmiş yönlerine ayırmakta rekabet etmeyi başaramayabilir. Bunu başarabilse bile sosyal yaşam onun için o kadar karmaşık ve olayların sayısı o kadar büyüktür ki, kendi bütünlüklerinde sosyal eşitliği ve somut sosyal sorunlar üzerinde denetimi sağlayamaz.

Bu eleştirinin biraz akla yakın olduğunu inkâr etmemek gerekir. Ama ne kadar gerçek olursa olsun, onun yıkıcı etkileri abartılmamalıdır. İlk planda, saldıran şey sosyal bilimin olasılığı değil, sosyal teknolojinin olasılığıdır. Gerçek hedefi tecrübesiz Orta Viktorya² “tarih dersi”dir. Bu “ders” teorik değil, uygulamalıdır ve sosyal olayların genelleştirilmiş yönleri yerine onları tamamlamaya yöneliktir. Ama asıl tartışma toplum bilimine yönelik olan değil, toplum mühendisliğine yönelik olgunlaşmamış ve tecrübesiz girişimlere karşı olandır. Bu, gerçeklik üzerindeki kontrolün itici gücü bile olabilir. Ama hâkimiyetin mükemmelliği bilimsel durumun hazırlayıcısı değildir ve olamaz.

İkinci planda bu eleştiri, her ne kadar tanımsız ve soyut olsa bile, tarihsel genellemenin değerinin tamamını yok etmez. Sosyal bilimler sadece eksiksiz cevaplar verebilir ama bu eksik cevapların bile bir teknolojik değeri vardır. Mükemmel tahmin, sosyal eşitlikteki bütün faktörler gerçekleştirilene kadar mümkün değildir. Ama mükemmel tahmin, saf tahmine tek alternatif değildir. Bizim kendi genelleştirilmiş toplum bilgimize olan her bir ek, ne kadar küçük ve belirsiz de olsa, toplumu kontrol gücümüze bir katkıdır. Başarılı bir şekilde yapılmış her bir sosyal genelleme, başlangıç aşamasındaki veya bir kültürün bilim öncesi dönemindeki sınırsız beklentilerden bir adım uzağa gitmektedir ve “akıllı” bir insanın daha sınırlı beklentilerine ya da bir kuşağın düzenli ve sınıflandırılmış sosyal deneyimine yönelik bir adımdır.

IV

Bu tarz itirazların gerçek önemi, bilimsel tarihin prosedürüne ve metoduna yaslanmasında yatmaktadır. Sosyal genellemelere dair önemsiz benzerliklerin hiçe sayılması gerekmiyor, fakat hiçbir benzerlik de hukukun sözlü formunu veremez. En iyileri dışında hiçbir hukuk, sözcüklere dökülmeyi kaldıramaz. Çoğunun eski kötü şöhreti, genel sosyoloji için kazandığı evrensel terimlerin erken kullanımındandır. Bilimsel söylemin yetersizliği içinde tarih kendisiyle uzlaşır ve uzlaşmalıdır. Bilimsel soru ve genellemeye dayalı yanıtları belirtmek yerine ima edilir ve edilmelidir. Bu yöntem, tehlikelerden arınmış, tamamen güvenli bir yol değildir. Örtülü teorik meşguliyetleri ile bilimsel tarih arşivci ve hikâyecilerin betimleyici çalışmalarlarıyla karıştırılabilir. Ama bu türün kurgusal

² Postan, burada bir deyim üzerinden gönderme yapmaktadır. “Mid-Victorian”, Büyük Britanya’da Kraliçe Viktorya (1850-1890) döneminin ortalarına denk geldiği gibi, aynı zamanda “eski moda” anlamında da kullanılmaktadır. Metinde burada sözü edilen ikinci anlamının kullanıldığı düşünülmektedir (ç.n.).

benzerlikleri kaçınılmazdır. İmgesel oldukları sürece bilimsel tarih ve sosyal bilimlerde kapladığı yer, gerekli ve önemlidir.

İmgesel benzerliklerden biri “somutluk”tur. Öğrencinin asıl ilgisi, bilinçli meşguliyeti sadece meraka ilişkin olduğunda bile o, konuya genel soru ve cevap formunu değil tek bir olayın somut çalışmasını verir. Weber'in asıl ilgilendiği dinî fikirler ile ekonomik gelişimin genel korelasyonu olsa da, araştırmasının görünen konusu 17'nci ve 18'inci yüzyıllardaki ekonomik değişimdeki püriten fikirlerin somut fenomenidir. McIlwain'in bilindik çalışması³ geleneklerin hukuka aktarımıdır fakat açık olarak çalıştığı konu ise Orta Çağ'daki yasal ve anayasal gelişimdeki belirli aşamadır. Dışarıdaki kurgusal somutluk bazen o kadar serttir ki, altındaki imalar yazarın kendisine bile görünmez kalabilir ve çoğu saygın tarihçi, o yazarın bir sosyolog olduğunu anlayınca şaşırabilir. Ama tarihsel bir çalışmayı öğrenciye “ilginç” kılan şey, “somutluğun” değişmeyen kurgusal doğasıdır. Nerede tarif edilirse edilsin olayın “somutluğu” kurgusal değil de gerçekse, açıklama entelektüellere olan çekiciliğini kaybeder. Genel bir ifade kullanmak gerekirse “önerisel olmaktan çıkar”; daha da eksiksiz söylemek gerekirse “bilim olmaktan çıkar”.

Bir diğer kurgusal benzerlik ise “teklik”tir. Sosyolojik genellemeyi tek somut bir olaydan ayırmak imkânsızdır. Bir genellemenin geçerli olması için, o genelleme karşılaştırmalı metoda dayandırılmalıdır. Tarihsel veri ne kadar karmaşıkça; farklılık ve benzerlikler ne kadar güç algılanıyorsa tarihçilerin ve sosyologların çoğunun çabaları açık karşılaştırmalar yüzünden tecrübesizlikle sonuçlanır. Başardıkları yerde bu sadece -bir zaman diliminde ve bir yerde çalışılan durumun iddiası olan, kurgusal “tekliğin” yardımıyla. Kurgusal hâliyle “somut” olan yazma durumunda olduğu gibi tarihsel tekliğin kurgusal karakteri de yazarlar tarafından fark edilmemiş kalabilir. Tacitus betimlediklerinin, kendi dostu Romalıların değil Cermenlerin davranışı olduğuna inanmış olabilir. Gerçekte, Orta Çağ ekonomi tarihi üstüne yapılan çoğu modern çalışma, Yunan din tarihiyle ilgili son dönemde yapılan çoğu Avrupa orijinli çalışmalar, geçmişteki sosyal ve anayasal tarih üstüne ortaya konan birçok Fransız ve Alman çalışmalarının karşılaştırılmasıyla yapılır. Her nerede tarihsel araştırma zekâya başvurursa, orada her zaman diğer çağlarla, çoğunlukla kendimizle ve yabancı olan diğer yerlerle örtük bir karşılaştırma vardır.

³ Burada sözü edilen Charles Howard McIlwain'dir (1871-1968). Kendisi, özellikle Anglo-Amerikan anayasa tarihi çalışmalarıyla tanındı. Postan'ın burada, McIlwain'e atıfta bulunarak zikrettiği çalışmanın da şu olduğu düşünülmektedir: Charles Howard McIlwain, *Constitutionalism: ancient and modern*, Cornell University Press, 1940. (ç.n.)

Yeni Kantçı eleştirmenlerin anlayamadıkları, bilimsel tarihin “kurgusal” metodudur ve bu durum, onların çoğunlukla tarihin sadece neler yapabileceğini değil, neler yaptığını tartıştıkları tutumlarını açıklar. Eğer felsefe eleştirmenlerinin ortaya çıkardığı ikilemde olmayacaklarsa, bu metod tarihçiler tarafından anlaşılmalıdır. Bir tarihçi için “sosyolog” veya antikacı olmak kolaydır. Bilimsel tarih ise ikisi de değildir. Onun olduğu yer, tarihsel öznelerin oluşum ve seçimine yansıdığı gibi, bu kurgusal metoda doğrudur. Sosyoloğun büyük evrensel konularının ve antikacının küçük öznelerinin aksine, tarihçilerinki küçüktür ve evrenseldir. Genel sosyoloji küçük engellere olan kayıtsızlığı ve büyük mücadele isteği ile bazen genellemelerine cephe saldırısıyla varmaya çalışır. Bu yaklaşımlardaki sosyologlar din ve ahlak arasındaki bağı araştırmak istediklerinde, bütün yer ve zaman boyunca din ve ahlak hakkında yazabilirler. Bir diğer aşırılık, alan korkusunu, kendini küçük karanlık şeylerin içine kapatarak yatıştırın antikacıdır. Bilimsel tarihçinin küçük ve evrensel metodu, kendi araştırmalarını sosyal bilimin daha genel konularıyla ilişkide tutma ihtiyacının farkındalığı ile sosyal araştırmanın özel zorluklarının daha ileri farkındalığını kapsar.